

Congrestoespraak door Jacob Kohnstamm (1983)

Toespraak gehouden op de 36ste Algemene ledenvergadering op 25 november in Amicitia in Den Haag

Dames en heren,

Als je zeventien bent, vraagt iedereen wat je nu eigenlijk worden wilt. Daar kun je het knap benauwd van krijgen. Je wordt wisselend bevlogen door hemelbestormende ideeën, en door kwellende twijfel over je eigen ontoreikendheid. Je slingert tussen hoogmoed en vernedering, tussen poëzie en puistjes.

Nu is een partij geen mens. Maar aan dat 17-jarige D'66 van ons is blijkbaar niets menselijks vreemd. Als partij vertonen we dezelfde onzekerheid, dezelfde slingering tussen uitersten. D'66 wordt wisselend bevlogen door grootse ideeën over fundamentele veranderingen in de samenleving en kwellende twijfel aan de eigen identiteit. Grote ideeën – maar een kleine partij. Misschien te klein om als voertuig voor die ideeën te dienen? Die twijfel bekruipt ons allemaal wel eens.

En als we zelf geen last hebben van dat soort minderwaardigheidsgevoelens, dan zorgen de omstanders daar wel voor. Honend of met welwillende verbazing komen ze informeren wat we nu eigenlijk nog worden willen. Ideeën, allemaal mooi en aardig, maar daar zit geen leenrecht op, iedereen kan er mee weglopen.

[...]

Dames en heren,

Wie niet twijfelt, wordt nooit ergens zeker van. Ik twijfel, soms. Ja!, maar ik voel me ook zeker van het bestaansrecht van D'66. Niet alleen van onze ideeën en onze mentaliteit, maar ook van onze partij als middel om die ideeën te verwezenlijken. We hebben in de Nederlandse politiek een taak, die niemand van ons overneemt.

Vanavond wil ik u iets zeggen over die taak en het bestaansrecht van de partij, zoals ik die zie. Zonder grootspraak hoop ik, maar ook zonder ons levend te begraven in overmatige bescheidenheid.

Dames en heren,

Eén ding is in de afgelopen dagen en weken dramatisch duidelijk geworden. We zijn in Nederland verdeeld geraakt in groepjes die elk met een kwade kop het eigen eindje vasthouden, of je nu [Jaap] Van der Scheur [toenmalig voorzitter van de FNV] of [Onno] Ruding [toenmalig cda-minister van Financiën] heet. Polarisatie en confrontatie zijn de wachtwoorden, versplintering het resultaat. Versplintering en verstarring, waarbij alle energie van iedereen gaat zitten in het trekken aan het eigen eind. Het effect is dat we met z'n allen geen centimeter vooruit komen.

Natuurlijk, touwtrekken is al heel lang het politieke gezelschapsspel bij uitstek. Politieke partijen met elkaar, werkgevers tegen werknemers, voorvechters van belang A tegen kampioenen van belang B. Zo gaat dat, en ten dele hoort het ook zo, want we verkiezen dat verre boven een systeem, waarin we allemaal in het gelid moeten lopen van een centraal voor ons vastgesteld algemeen belang.

Maar het ouderwetse touwtrekken werkt alleen goed, als er voor de verschillende groepen niet alleen wat te geven, maar ook wat te nemen valt. En dat is niet meer zo. De economische teruggang en de noodzaak tot bezuiniging heeft ons allemaal groepsgewijs in een krampachtig defensief gedrongen. Van links tot rechts overtreft men elkaar in behoudzucht – behoud van de eigen positie. Het is steeds moeilijker verder te kijken dan de eigen neus, ideologie of portemonnee. De toekomst wordt alleen nog maar gezien als bron van nieuwe gevaren, nieuwe bedreigingen.

In zulke omstandigheden gaan sommigen zoeken naar zondebokken, of roepen om een sterke man die knopen doorhakt. Vooral waar die twee neigingen samenkomen, gaat het in de politiek naar zwavel stinken. De wijze waarop sommigen de herkomst van al het kwaad in de Nederlandse samenleving op het bordje van al dan niet Nederlandse etnische minderheden deponeren is alarmerend. Alarmerend natuurlijk in de eerste plaats voor hen, die zich daardoor in hun waardigheid en veiligheid bedreigd voelen en weten.

Alarmerend ook voor alle politici en politieke partijen, die – hoe verschillend ook van kleur en/of ideologie – staan voor een democratische rechtsstaat en elke vorm van racisme verafschuwen.

[...]

Dames en heren,

Er is een fundamenteel verschil tussen de roep om een sterke man, en het gerechtvaardigd verlangen naar een krachtig beleid. En in dat verband doet deze regering [Lubbers I] buitengewoon flink, wekt de indruk grote knopen in het touw wel eens even te zullen doorhakken. Maar haar wilde geruk aan het stuur van staat heeft niet tot gevolg dat de vastgelopen samenleving weer vlot komt. Nee, het beleid van Lubbers en de zijnen heeft er voorlopig alleen nog maar toe geleid, dat velen in de samenleving als kemphanen tegenover elkaar zijn komen te staan. En uiteindelijk zullen, zoals altijd, als het op touwtrekken aankomt, de kwetsbaarste mensen in de samenleving daarvan de dupe worden. Dat heet vandaag kennelijk Christelijk en liberaal!

[...]

Dames en heren,

D'66-ers staan niet vreemd te kijken bij dit soort geluiden. De partij is tenslotte ontstaán uit het gevoel dat de zaak was vastgelopen en dat er een doorbraak nodig was om de politiek en de maatschappij weer vlot te trekken. In de eerste plaats kwamen we met voorstellen voor staatsrechtelijke en partijpolitieke vernieuwing: het districtenstelsel en de gekozen minister-president. Er moest beter worden geregeerd – niet in autoritaire zin, maar door versterking van de democratie. Een regering moest een direct mandaat krijgen van de kiezers, op grond van een programma, waarop het

na afloop door die kiezers kon worden aangesproken. Misschien zagen we in die tijd de oplossing wat te simpel, maar de visie was juist en is dat nog steeds. Het wordt tijd dat we ons gelijk op dat punt weer gaan opeisen.

In de tweede plaats gaven we blijk van een andere politieke mentaliteit. We waren democraten en geloofden oprecht dat burgers mondige mensen waren. Niet zozeer omdat mensen een grote mond moeten hebben, maar omdat mensen niet op hun achterhoofd gevallen zijn. We wilden niet vluchten in de schijnduidelijkheid van de ideologie, niet in het behaaglijk morele gevoel dat een simpel en krachtig ja of nee geeft als het gaat om problemen die daar eigenlijk te ingewikkeld voor zijn.

Dat was pragmatisch, niet karakterloos en handig zoals anderen wel dachten. Bovendien in dat pragmatische waren we tamelijk fanatiek. We geloofden er in en hielden eraan vast, ook als het electoraal veel voordeliger was om simpel en principieel te doen vòòr verkiezingen en ineens heel praktisch en realistisch erná. Dat vonden wij karakterloos en we stelden er onze democratische nuchterheid tegenover, hoe moeilijk die soms ook uit te leggen was. Die democratische nuchterheid is de ruggengraat van onze partij. Het is onze rol het hoofd koel te houden als onze politieke vrienden zich weer eens verliezen in ideologische en moraliserende hoogstandjes, die echte hervormingen in de weg staan. Die rol blijft onmisbaar. Soms een hoofdrol, soms een bijrol, maar in beide gevallen politiek gesproken in het kamp van de hervormers. Daar horen we thuis.

In de derde plaats hebben we een toekomstbeeld – dat geen blauwdruk mag heten – en dat samen te vatten valt in de term ‘Open samenleving’. We hebben een gewoonte ontwikkeld om heel concreet vooruit te denken, de toekomst af te speuren naar kansen om die Open Samenleving een beetje dichterbij te brengen, met als trefwoorden: pluriformiteit, emancipatie en optimale individuele ontplooiing.

Wat is nú de rol van D’66?

Of, anders gezegd, wat is onze politieke koers in een samenleving die gefixeerd is op het probleem van de verdeling van het mindere – minder werk, minder inkomen – en daardoor de natuurlijke neiging vertoont om behoud te prefereren boven toekomstgerichte verandering? Wat kunnen wij doen

om het heilloze touwtrekken te doorbreken, en tegelijkertijd onze doelstellingen – democratisering, milieu en emancipatie – dichterbij te brengen? De kansen zijn er naar mijn mening, maar dan moeten we inderdaad bereid zijn één hand even los te laten en die toekomst te grijpen, door optimaal gebruik te maken van ontwikkelingen in de technologie.

De industriële revolutie ligt al weer ver achter ons. Centraal kenmerk van die verandering was dat het technisch mogelijk werd allerlei dingen te doen of te laten doen, waarvoor oorspronkelijk fysieke kracht van veel mensen nodig was. En zo kunnen we ons de samenleving nauwelijks meer voorstellen zonder auto's of treinen terwijl we vroeger die afstanden te paard aflegden, of te voet, of meestal helemaal niet. We beschouwen het als een normale zaak om machines te gebruiken op kantoren, in fabrieken en in het huishouden, en gebruiken daarbij zo min mogelijk spierkracht.

Zeker, die industriële revolutie heeft veranderingen teweeg gebracht die we nu in hoge mate betreuen. De sociale infrastructuur verbrokkelde in gezinnen bestaande uit de werkmàn, de huisvróuw en de kinderen. Er vond een gigantische schaalvergroting plaats: grote fabrieken en hoge kantoren. Bovendien ging dat alles niet in geringe mate ten koste van ons natuurlijk leefmilieu. Niet weg te poetsen is het feit dat door die industriële revolutie de welvaart van iedereen aanzienlijk omhoog is gegaan.

Dames en heren,

Ik ben er van overtuigd dat we opnieuw afkoersen op een vergelijkbare revolutie. Het centrale kenmerk van de komende revolutie is dat we niet alleen de spierkracht, maar ook ons denkvermogen met behulp van machines, computers, zullen gaan verrichten, en dat zal de samenleving opnieuw ingrijpend veranderen.

[...]

De informatietechnologie zal ongetwijfeld nieuwe werkgelegenheid doen ontstaan, maar zal daarnaast de arbeidsproductiviteit verhogen. Per saldo zullen we er – gezien vanuit het werkloosheidsprobleem – niet veel wijzer van worden, sterker nog: ik houd het er voorlopig op dat het arbeidsplaatsen zal kosten. Daar komt dan nog bij, dat grootschalige toepassing van deze technologische mogelijkheden vooral ten koste zal gaan van lagere adminis-

tratieve functies. 18% van de werknemers in Nederland, waarvan 2/3 vrouwen zijn, is in dat soort functies werkzaam. Conclusie: we zullen mede op grond daarvan, al ons menselijk en politiek vernuft in moeten zetten voor de primaire sociaal-politieke doelstelling: herverdeling van arbeid.

Politieke sturing is ook nodig omdat bij de te maken politieke keuzen absolute voorrang moet worden gegeven aan het gebruik van die technologie ten behoeve van decentralisatie. Elke gemeente zal kunnen beschikken over alle relevante informatie die nu nog hoofdzakelijk centraal in de departementale burchten ligt opgestapeld. Kennis is macht, macht smaakt naar meer en vandaar dat die burchten moeilijk te nemen zijn. Maar aangezien die kennis en informatie ook decentraal beschikbaar zal kunnen zijn, en aangezien ook omgekeerd informatie over wat de gemeenten met hun bevoegdheden doen centraal bekend kan zijn, is er geen enkele houdbare redenering meer op te bouwen tegen decentralisatie.

Vergelijkbaar met de decentralisatie is de keuze voor de mondige mens. Wij staan op het ogenblik voor veel zaken in een afhankelijkheidsrelatie tot dokter of advocaat, tot de garagehouder of tot de ambtenaar achter het loket, die allerlei ingrijpende beslissingen kan en moet nemen over uitkeringen, woonvergunning, huursubsidie. Voor de door die specialisten te geven adviezen of te nemen beslissingen is informatie nodig. En dus hebben zij macht. Maar wat als wij daadwerkelijk zelf ook over die informatie kunnen beschikken, via de medische, juridische of ambtelijke databanken. Dat maakt dingen soms moeilijk, want zelf beslissen is nu eenmaal moeilijk, maar het biedt wel spannende perspectieven.

En opnieuw: daartoe moeten keuzen gemaakt worden. In het onderwijs, waar geen tijd en energie moet worden besteed aan het aanleren van antwoorden op geprogrammeerde vragen, maar waar die tijd en energie moet worden gebruikt om leerlingen zélf de vraag te leren stellen [...] Of nog concreter, niet bezuinigen of beknibbelen op de bibliotheken, maar deze zoveel mogelijk in staat stellen om kennis en informatie beschikbaar te stellen. Zeker zolang computers en beeldschermen voor velen nog volstrekt onbetaalbaar zijn.

[...]

Dames en heren,

Het begin van mijn verhaal was enigszins in mineur getoonzet. Waarom toch al ons geploeter, waarom het bijltje er niet bij neergegoid? Mijn antwoord luidt: omdat we met onze pragmatische instelling – denken, durven, doen – door moeten en kunnen werken aan die democratische en Open Samenleving, omdat we optimaal gebruik makend van de technologische mogelijkheden kunnen en moeten blijven vechten voor de mondigheid van mensen, voor het milieu, de emancipatie, voor democratisering en decentralisatie.

Niet door in het touwtrekken uit pure angst voor de toekomst in behoudzucht te blijven steken, maar door die toekomst te gebruiken als bron van nieuwe kansen die we liefst met beide handen moeten aangrijpen.

Ik vertrouw die toekomst niet toe aan andere politieke partijen. Omdat de door ons gewenste inkleuring van die toekomst indruist tegen hun ideologisch grondveste belangen.

De vvd-fractieleider heeft de liberale ideologie onlangs weer verwoord tijdens de Algemene Beschouwingen. Koud, kil, liberaal in de slechtste zin van het woord, en van een inhoudsloosheid die deed terugverlangen naar de relatieve diepgang van Wiegels redenering.

Het cda heeft blijkens uitlatingen van de directeur van hun wetenschappelijk bureau, over die toekomst in het geheel nog niet nagedacht. En ik citeer letterlijk uit het Handelsblad van 21 september: ‘Dat is een zwak puntje van ons’. Einde citaat.

En voor het overige is het cda bezig met haar eigen behoud, en doet daartoe haar uiterste best om – al dan niet in een gesloten front – het huidige kabinetsbeleid te voorzien van een christelijk vlaggetje ter grootte van een schaamlap.

Tenslotte de Partij van de Arbeid. Jazeker, er wordt in die partij óók nagedacht over de economisch industriële mogelijkheden van de informatietechnologie. Dat is niet alleen dapper van een man als [Jaap] Van der Doef, maar bovendien in hoge mate toe te juichen. Maar ik heb absoluut geen vertrouwen in de uitkomst van de discussie daarover binnen de Partij van de Arbeid. Het intern getouwtrek over de informatietechnologie is daar in volle hevigheid losgebarsten. En zoals Van der Doef zelf opmerkt: ‘Als het

aan de Tweede-Kamerfractie van de Partij van de Arbeid had gelegen, was de televisie in de jaren vijftig nooit ingevoerd.’

D’66 kan beter en sneller met dit soort ontwikkelingen overweg. Pragmatisch en ongebonden, in een licht anarchistisch aandoende partijstructuur, kunnen en moeten wij vanuit onze economische uitgangspunten, vanuit onze sociaal politieke doelstellingen, én vanuit onze visie op een open, vrije en veelkleurige cultuur, de vlag van deze toekomst in onze eigen tuin zetten.

Het moet maar eens uit zijn, met dat zeventienjarige D’66. Het wordt tijd dat we achttien worden – dan zijn we meerderjarig bij de volgende verkiezingen!